

TM	Г. XXXIV	Бр. 1	Стр. 317-330	Ниш	јануар - март	2010.
----	----------	-------	--------------	-----	---------------	-------

UDK 330.14+[321.7:316.334

Прегледни чланак

Примљено: 24. 11. 2009.

Марија Џунић

Економски факултет

Ниш

АЛТЕРНАТИВНИ ПРИСТУПИ ПРОУЧАВАЊУ ОДНОСА ИЗМЕЂУ СОЦИЈАЛНОГ КАПИТАЛА И ИНСТИТУЦИЈА ДЕМОКРАТСКОГ СИСТЕМА

Резиме

Насупрот схватањима да социјални капитал представља неопходан предуслов за развој стабилних и ефикасних демократских система, постоје и аргументи да је демократија као политички систем фактор акумулације поверења у друштву. У том смислу, уочава се проблем утврђивања узрока и последице у анализи односа између поверења и институција демократског система. Проблематици откривања извора поверења у контексту његове везе са демократским институцијама приступа се са два различита становишта: културолошке теорије истичу да вредности и правила понашања појединаца детерминишу квалитет и стабилност институција, док институционалне нуде суштинску алтернативу – поверење је резултат институционалних перформанси, а не њихов извор. Откривање порекла поверења, тј. утврђивање релевантности наведених теорија има значајне импликације за консолидацију нових демократија. Иако оба приступа заступају став да у постсоцијалистичким друштвима има мало иницијалног поверења у демократске институције, они се разликују у очекивањима која се тичу способности новоуспостављених институција да генеришу довољно поверења довољно брзо да би се развиле у стабилне, консолидоване демократије.

Кључне речи: Поверење, социјални капитал, институције, демократизација, трансформација

УВОД

Теоретичари демократизације указују да је за креирање стабилног и ефикасног демократског друштва неопходно да постоји одређен систем вредности и убеђења, међу којима се поверење истиче као

marija_dzunic@ni.ac.rs

опште прихваћена вредност. Заступници либерално демократских ставова истичу да је стабилност и ефективност демократског система у тесној вези са ставовима попут интерперсоналног поверења и веровања у легитимност политичког система (Almond and Verba 1963; Dahl 1989). Уосталом, у делу које је остварило значајан утицај како на политичку теорију тако и на компаративне и историјске анализе демократских перформанси различитих земаља, Роберт Патнам објашњава да ће демократија „прорадити“ управо тако што ће мреже цивилног ангажовања произвести „поверење, реципроцитет и кооперацију (социјални капитал)“, што ће довести до здраве демократије (Putnam et al. 1993). Зато неки аутори, поред досада признатих преимућстава демократије у смислу признавања различитости и допуштања критицизма, додају да у најважнија обележја демократије спада и то да су демократска друштва у ствари друштва у којима влада поверење (Uslaner 1999, 26).

Упркос ученој кризи социјалног капитала у развијеним друштвима, метафорички описане појавом да све већи број Американаца иде на куглање сам (Putnam 2001), демократије и даље надмашују аутократске системе по питању социјалног капитала. Констатација да је поверење „рационално преузимање ризика да ће се кооперација са другима у крајњој линији исплатити, као и посвећеност про-социјалном понашању, чак иако се други не понашају реципроцитетно“ (Bates 1988) указује да бенефити од поверења и других форми социјалног капитала нису увек безусловни, већ да зависе од друштвеног окружења. Када се тешка рука државе надвије над друштвом, нема много смисла уздати се у друге људе (Levi 1996). У тоталитарним друштвима нема смисла веровати икоме осим најближих пријатеља и породице, док једино у демократијама појединци одлучују да своје поверење поклоне незнацима (Uslaner 1999, 27). Тврдња да је демократија погодно тле за гајење генерализованог поверења и друштвених мрежа заснива се на томе да промовисањем различитости и прихватањем критицизма, демократско друштво чини своје грађане комфорнијим у друштву странаца и спремнијим да поклањају своје поверење.

Према томе, у проучавању односа између социјалног капитала и демократије уочава се проблем откривања узрока и последице: с једне стране верује се да култура поверења води развоју демократије, док се с друге истиче да демократија позитивно делује на акумулацију поверења. У том смислу, проблему генерисања поверења и његовог односа са демократским институцијама приступа се са два потпуно различита становишта: културолошке теорије наглашавају да вредности и правила понашања појединаца детерминишу квалитет и стабилност институција, док институционалне нуде суштинску алтернативу објашњавајући да је поверење резултат институционалних перформанси а не њихов извор. Примена ова два приступа на случај пост-социјалистичких земаља које пролазе кроз „дуалну“ трансформацију и откривање који је од њих релевантан за објашњење тока акумулације

социјалног капитала на овим просторима могло би да допринесе разјашњавању постојећих дилема везаних за значај социјалног капитала током трансформације.

ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА КАО СПЕЦИФИЧНИ ФАКТОР ОКРУЖЕЊА

За стабилна и уређена демократска друштва се верује да их одликује висок ниво поверења, како у друге људе, тако и у државу, низак ниво економске неједнакости, као и поштење у праведност у јавним сферама (Uslaner 2004, 1). Како сугерише литература о социјалном капиталу, поверење у људе кључно је за креирање веза између различитих друштвених група. У уређеном друштву „свако прихвата и зна да ће и други прихватити исте законске принципе, док базичне друштвене институције испуњавају и опште познато је да испуњавају ове принципе“ (Rawls 1971, 454; према: Uslaner 2004, 1). Овакво друштво је просперитетно и држава заслужује одобравање од својих грађана. Насупрот овој слици стоје постсоцијалистичка друштва, у којима се осећа недостатак генерализованог поверења, поверења у институције, као и одговорних и респектабилних институција. Притом, огрезле су у корупцији, која паралише привреду, додатно смањује поверење у државу и мења став према поштовању закона и правила. Институције које су од грађана схваћене као неправедне не могу да обезбеде поштовање закона и само продубљују друштвене неједнакости. Осећај друштвене солидарности изгубљен је још током тоталитарног режима, па грађани данас немају веру у своје лидере нити у своје сународнике.

Дакле, иако је већина постсоцијалистичких земаља постала демократска још на самом почетку транзиције и у њима функционишу нови изборни системи, оне се рангирају веома ниско на лествици поверења. У условима ниског поверења, у друштву је теже решавати конфликте, социјалне тензије отежавају управљање друштвом па демократске владе имају више потешкоћа у освајању подршке јавности. Неповерење у државу и веровање да демократија не функционише а да је тржиште неправедно удружено делују у правцу креирања отпора према правилима и закону. Отуд и бујање неформалног сектора који је настао у претходном режиму, као механизам сналажења у обављању свакодневних послова – набавка хране, добијање кредита, лечење или превазилажење бирократских препрека. Аутократска држава је тако због економске оскудице и недостатка одговорности, била идеално тле за ширење корупције. Ипак, иако се након промене режима у овим земљама промолито тржиште, иако више нема несташница и није потребно чекање у редовима, неформални сектор и даље опстаје. У неким транзиционим земљама, грађани жале за прошлим временима, где су упркос корумпираним владама и тоталитаризму, имали бар минимум финансијске сигурности. Данас, многи виде демократију и тржиште као „лаж-

ну наду“, с обзиром да је неједнакост у друштву драматично порасла, па једини начин да се постане богат јесте уз помоћ корупције.

Према томе, „конституциони инжењери могу доћи са својим демократским машинама и преко ноћи изменити легалне структуре. Могу да прогласе свој задатак обављеним и нагласе лакоћу са којом је могуће направити изборни систем са много политичких партија и слободним медијима. Ипак, нама и даље остаје култура неповерења“ (Uslaner 1999, 28). Осврт на емпиријске податке о поверењу показује да и висок и низак ниво поверења може бити коегзистентан са демократијом, док аутократске државе морају да униште цивилно друштво како би сачувале контролу. Поређењем нивоа поверења у великом броју демократских држава могу се уочити велике разлике – од 25% оних који су спремни да верују другима до чак 60% у неким земљама. Тај распон је много мањи у недемократским државама и креће се између 17% и 39%. Такође, није неопходно да постоји поверење као предуслов за демократизацију – доказ за то је последњи талас демократизације током 1990-тих када су земље са различитим нивоима поверења промениле своја политичка уређења.

Демократија, дакле, не представља гаранцију ни за поверење ни за снажно цивилно друштво. Демократска друштва која су дубоко подељена етничким, религиозним или расним сукобима не морају се по питању социјалног капитала много разликовати од аутократских. Поверење може бити мотор друштвеног развоја само у случају да је већина људи спремна да покаже бар минимум вере у непознате, што се углавном дешава када људи осећају да економски напредују или бар очекују да ће напредовати. У случајевима када су и најмањи губици прескупи, поверење у друге може представљати велики ризик (Offe 1999). Просперитет чини људе оптимистичним, а оптимизам подстиче поверење. Једном речју, суштинска вредност демократије је оптимизам – веровање да појединци могу да утичу на промене и на курс којим се њихово друштво креће. Постоје подаци да у САД у години председничких избора расте ниво генерализованог поверења, можда баш због тога што грађани на изборе гледају као на нову прилику да нешто промене (Brehm and Rahn 1997). Ипак, однос између демократије и поверења не може да се сведе на једноставну једначину по којој демократија ствара осећај оптимизма и могућности контроле, па самим тим и поверење. Демократија производи оптимизам само у случају да постоје реалне могућности да грађани својом партиципацијом заиста утичу на правце друштвеног развоја. У неким демократијама не постоји пуно могућности за промену партија на власти, док у другим грађани не верују да ће се ствари битније променити ако победи било која политичка опција. Ако је земља демократска то не подразумева да и њена влада функционише савршено. Нови устав, чак и да је предвидео све замке у које демократија може да упадне, не може да друштво неповерења претвори у друштво са у коме је поверење у изобиљу, уколико

су људи прибегли партикуларизованом поверењу и затвореним социјалним круговима као рационалној стратегији одбране у условима неизвесности.

Међутим, чак и ако демократије не могу спонтано да произведу генерализовано поверење у друштву, сигурно је да га аутократије потискују. У демократији грађани могу да у мањој или већој мери учествују у одлучивању, док у било ком недемократском систему грађани немају ниједан разлог да верују да својом активношћу могу да остваре било какав утицај. Зато је и немогуће од ауторитарног режима очекивати да профункционише као нова демократија са јаким ослоном у поверењу. У многим новим демократијама и даље опстаје песимизам, док јача непоштовање новоуведених правила. Културне и социјалне перцепције и понашање грађана у постсоцијалистичким земљама разликују се од начина на који појединци у демократским друштвима схватају цивилну културу и своју улогу у друштву. Зато је неопходно открити шта је то што би могло утицати на појединце у недемократским друштвима да промене своје понашање тако да оно буде у складу са демократским вредностима, тј. шта би могло да изазове трансформацију друштвених норми и образаца понашања. Проблематика односа социјалног капитала и демократије биће даље третирана кроз два алтернативна приступа који полазе од супротних праваца каузалности између нивоа социјалног капитала и системских карактеристика друштва.

СОЦИЈАЛНИ КАПИТАЛ И ДЕМОКРАТСКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ – АЛТЕРНАТИВНИ ПРИСТУПИ

Чињеница да је поверење од кључног значаја за демократизацију заснива се на аргументу да поверење повезује обичне грађане са институцијама које треба да репрезентују њихове интересе (Bianco 1994) и на тај начин увећава легитимност и ефикасност демократске владавине (Braithwaite and Levi 1998). Ово је нарочито значајно за новоуспостављене режиме постсоцијалистичких земаља у којима је расположивост социјалног капитала ограничена и чији су раније власти доказале да не завређују поверење грађана. У тако критичним условима, од необичног је значаја да се открију извори поверења односно начин постепеног његове акумулације. У том смислу постоје две теоријске традиције које пружају алтернативна објашњења за порекло поверења и указују на прилично различите перспективе када је у питању достизање нивоа поверења довољног за опстанак демократских институција и њихово ефикасно функционисање у постсоцијалистичким друштвима. Културолошке теорије заснивају се на хипотези о егзогеном карактеру поверења, које води порекло из дугогодишњих и дубоко усађених уверења, укоревених у културним нормама које се преносе социјализацијом током ране животне фазе појединаца. Са овог становишта, поверење у институције је продужетак интерперсоналног поверења које се стиче

током младости и пројектује на политичке институције тако утичући на институционалне перформансе (Almond and Verba 1963; Inglehart 1997; Putnam et al. 1993). Насупрот овој групи теорија стоје институционалне, засноване на претпоставци о политички ендегеном поверењу. Поверење у институције се овде поистовећује са очекиваном корисношћу институција и њиховом задовољавајућом функционалношћу (Coleman 1990; Dasgupta 1998), оно не представља узрок, већ последицу институционалних перформанси. Поверење у институције је рационално засновано и ослања се на вредновање институционалних перформанси од стране грађана, тако што ефикасне институције генеришу поверење, док у супротном случају изазивају скептицизам и неповерење. Овим се не пориче присуство културних утицаја из ране младости – „напротив, док год политичке институције опстају и функционишу релативно конзистентно током неколико узастопних генерација, политичка социјализација и институционалне перформансе требало би да испољавају веома сличне и учвршћујуће ефекте на поверење у институције“ (Mishler and Rose 2001, 31). Међутим, у постсоцијалистичким друштвима, замена недемократских институција демократским неминовно изазива институционални дисконтинуитет. Режим чије се перформансе данас оцењују радикално се разликује од режима у коме су се појединци социјализовали током читавог свог живота. У овом случају, институционалне теорије тврде да уколико утицаји социјализације и институционалних перформанси дођу у међусобни сукоб, ипак ће превагнути непосредне перцепције о перформансама институција над ранијим утицајима културних норми и искуствима социјализације.

Упркос дубоким разликама у почетним претпоставкама и интерпретацијама, културолошке и институционалне теорије ипак имају заједничку претпоставку да се поверење учи и да је везано за одређено искуство. Оно што их разликује јесте време у коме се највећи део тог учења одвија, као и која су искуства најзначајнија и колико дуго ће лекције о поверењу трајати. Културолошки приступ наглашава значај и дуготрајни утицај преполитичког учења, тј. социјализације у раној доби која одражава искуства појединаца стечена у породици и ужој друштвеној заједници, док институционални приступ наглашава значај учења у одраслом добу засновано на скоријим искуствима са перформансама политичких институција. У оквиру обе групе теорија постоје значајне разлике између њихових микро и макро варијанти (Mishler and Rose 2001, 33). Макро-оријентисане теорије оба типа наглашавају да је поверење колективно добро које припада свим члановима друштва, док микро теорије насупрот њима тврде да поверење варира између појединаца у друштву, у зависности од разлика у социјализацији, социјалног порекла, политичког и економског искуства или индивидуалних перцепција и евалуација. Тако у оквиру културолошког приступа, макро теорије наглашавају хомогенизујуће тенденције националних традиција док се микро теорије фокусирају на разликама у индиви-

дуалним искуствима социјализације као извора варијација у поверењу унутар једног али и између различитих друштава. Код институционалног приступа, разлике у макро и микро теоријама су још израженије, јер док макро институционалне теорије истичу агрегатне перформансе институција као релевантне за објашњење питања економског раста, ефикасне владавине и елиминисања корупције, микро институционалне наглашавају индивидуална вредновања институционалних перформанси (лично искуство економског напретка или ефеката корупције) као детерминанте поверења.

Откривање порекла поверења, тј. утврђивање релевантности наведених теорија има значајне импликације за консолидацију нових демократија. Оба наведена приступа заступају идентични став да у постсоцијалистичким друштвима има мало иницијалног поверења у демократске институције. Према макро културолошким теоријама, на пример, предиспозиције за ширење неповерења својствене су ауторитарној политичкој култури која је присутна у већини постсоцијалистичких друштава. Микро културолошке поред тога још наглашавају велику вероватноћу да ауторитарне вредности усвојене социјализацијом опстају још неколико генерација након колапса старог режима. Институционална перспектива се слаже са чињеницом да је иницијално политичко поверење у новим демократијама, које се боре са различитим проблемима политичке и економске транзиције, веома ниско, а уз то ове земље имају мало искуства у демократском управљању друштвом. Скоро је неизбежно да у таквим условима младе демократије производе лошије перформансе, истовремено се учећи ефикаснијој владавини путем покушаја и погрешака.

Иако се ова два алтернативна приступа слажу по питању нивоа поверења у нове демократске институције, они се значајно разликују у очекивањима која се тичу способности новоуспостављених институција да генеришу довољно поверења довољно брзо да би се развиле у стабилне, консолидоване демократије. Ако је политичко поверење културно детерминисано у укорењено у друштвеним нормама или базичним моделима социјализације, не може се много тога урадити у кратком року у циљу јачања поверења у нове демократске институције. У том случају биће потребне деценије или генерације да би се развило повеће неопходно за ефикасно функционисање демократских институција. У супротном, ако поверење настаје као последица институционалних перформанси, нове демократске институције биће у могућности да генеришу поверење обезбеђивањем економског раста и елиминисањем корупције, за шта јесу потребни месеци или године, што је ипак много мање од временског хоризонта који нуде културолошке теорије. Из датих разлога, све су бројнија истраживања која за циљ имају тестирање културолошког и институционалног приступа у новоформираним демократским режимима постсоцијалистичких друштава.

КУЛТУРОЛОШКЕ ТЕОРИЈЕ ДЕМОКРАТИЗАЦИЈЕ

Културолошке теорије демократије наглашавају да је цивилна култура са високим нивоом интерперсоналног и институционалног поверења од виталног значаја да „демократија профункционише“ (Almond and Verba 1963; Putnam et al. 1993). Овај приступ окарактерисан је као *bottom-up* правац утицаја, с обзиром да вредности и правила понашања појединаца детерминишу квалитет и стабилност институција. Основна претпоставка је да је поверење ресурс повезан са основним формама социјалних релација (Eckstein 1966) и да од самог рођења појединци уче да верују или не верују другим људима, на основу тога како се ти други односе према њима и како реагују на њихово понашање. У почетку, у питању су односи са родитељима и најближим рођацима, да би се временом интеракције прошириле на пријатеље, суседе, и тако утицале на креирање општег осећаја поверења или неповерења у људе. Ниво поверења или неповерења је оно што разликује једну културу од друге.

Овај приступ нуди три различита али међусобно повезана објашњења улоге поверења у развијању демократије:

Прво, претпоставља се да поверење игра улогу катализатора јавне подршке демократским режимима, у смислу да поверење у институције представља извор политичке подршке, док неки чак поистовећују ова два појма (Brehm and Rahn 1997; Braithwaite and Levi 1998). Према овом приступу поверење испољава директне ефекте како на опстанак режима тако и на ефикасност његовог функционисања. Суштина је у креирању односа поверења између државе и њених грађана, што омогућава држави да доноси одлуке које ће произвести дугорочне користи за грађане, чак иако су у кратком року такве одлуке непопуларне. Ова група теорија инсистира на реципрочном односу поверења у институције и подршке режиму, заступајући став да поверење доприноси ефикаснијим перформансама, што заузврат јача политичку подршку режиму, која додатно охрабрује грађане на поверење.

Друго, поверење подстиче прихватање демократских вредности и идеала од стране грађана уз истовремено одбацивање недемократских алтернатива, што даље доприноси јачању подршке јавности. Опасност по демократски режим види се не само у томе што неповерење у демократске институције подрива њихов легитимитет и стабилност, већ и представља претњу јачања подршке недемократским режимима.

Треће, поверење унапређује квалитет и квантитет политичког ангажовања (Brehm and Rahn 1997; Putnam et al. 1993), тако што јача уверење грађана о респонзивности владе и охрабрује их да изразе своје захтеве путем партиципације у различитим активностима, од гласања до ступања у разне организације. Повратна информација о мерама владе као одговора на упућене захтеве грађана јача поверење у једном рекурзивном процесу, где поверење истовремено представља и узрок и последицу.

Листа разлога зашто институционалне перформансе зависе од друштвених норми и мрежа овим није исцрпљена. Неки од њих односе се на аргументе рационалног избора о позитивним ефектима поверења, попут редуковања трансакционих трошкова и увећане предвидивости кооперативног понашања. Позитиван утицај социјалног поверења на ефикасност институција идентификован је у неколико димензија (Voix and Posner 1998): веза између артикулације интереса грађана и респонзивности политичке елите, редуција трошкова креирања и имплементације јавних политика, трансформација преференција грађана из личних у колективне, растућа ефикасност бирократије и способност лидера да начине неопходне компромисе без губитка јавне подршке.

Иако културолошки приступ традиционално наглашава значај поверења у институције за функционисање демократских система, све више се истиче и улога интерперсоналног поверења, која је индиректна и испољава се преко институционалног поверења. Наиме, *bottom-up* перспектива указује да се интерперсонално поверење генерише у непосредним интеракцијама између појединаца у неформалним групама, а да се оно потом „прелива“ у кооперативно понашање у цивилним организацијама, доприносећи тако јачању поверења и у институције. Институционализација односа поверења у оквиру културе креира *path-dependant* процес у коме различити механизми социјализације преносе са једне генерације на другу позитивне или негативне предиспозиције према институцијама и демократској владавини. То значи да у једној земљи „влада може бити онолико добра колико је и њен народ добар“. На исти начин, ако се културом преносе вредности „аморалног фамилијаризма“ (Banfield 1958), влада ће бити „лоша“ попут народа (Jackman and Miller 1996).

Културални приступ успоставља својеврсну хијерархију поверења, чију основу чине јаки интерперсонални односи поверења између чланова породице или неформалних група које настају процесом социјализације, на другом нивоу је генерализовано или безлично поверење, а на последњем нивоу поверење се проширује и на политичке институције, одражавајући преливање интерперсоналног поверења. Овај „радијус“ поверења може варирати у различитим културама (Fukuяama 1995), тако да је у неким толико кратак да обухвата само најближе, у другим се проширује и изван круга породице и пријатеља, док само у условима цивилне културе радијус поверења обухвата и политичке институције. Ипак, каузални однос између интерперсоналног поверења и поверења у институције је контраверзно питање, с обзиром да постоје и чврсти ставови да су ове две врсте поверења концептуално различите (Newton 1999), као и да је интерперсонално поверење производ демократије, а не обрнуто (Muller and Selingson 1994).

Конечно, културолози не негирају да институционалне перформансе такође могу бити детерминанта поверења, али инсистирају да су културни утицаји дубљи и темељитији, па чак и да су евалуације политичких и економских перформанси културно условљене (Eckstein 1988).

На пример, у неким друштвима је корупција распрострањенија и више прихваћена него у другим, па у таквим условима перцепције грађана о корупцији могу имати слабији утицај на институционално поверење или подршку режиму него у друштвима у којима корупција није дубоко укореењена.

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ ПРИСТУП ОДНОСУ СОЦИЈАЛНОГ КАПИТАЛА И ДЕМОКРАТИЈЕ

Претпоставка „пре-Патнамовских“ теорија о социјалном капиталу (Coleman, 1990) да је поверење последица институционалног окружења а не његова детеминанта, представља основу алтернативног приступа проучавању односа између социјалног капитала и институционалних перформанси. У контексту откривања извора и правца генерисања социјалног капитала, ова перспектива окарактерисана је као *top-down* приступ, који фаворизују бројни теоретичари политичке трансформације (Rothstein and Stolle 2003; Jackman and Miller 1996; Lowndes and Wilson 2001; Newton 1999; Brehm and Rahn 1997), и где је правац каузалности обрнут тј. поверење је ендогенизовано. Тако, институционални приступ третира социјално поверење као резултат процеса адаптације појединаца на институционално окружење а не као детерминанту њихове способности и стратегије адаптирања. Зато институционалне теорије не сматрају поверење значајним за демократске режиме и доводе у питање тврдњу да је поверење карактеристика културе. За разлику од културолошког приступа и става о његовом преношењу са генерације на генерацију, институционалне теорије тврде да се поверење производи истим механизмима који генеришу подршку демократском режиму; то је рационална реакција појединаца на институционалне перформансе (Jackman and Miller 1996; Mishler and Rose 2001). Економске перформансе се сматрају примарним извором и политичке подршке и поверења у институције, али политичке перформансе, укључујући заштиту грађанских слобода, смањивање корупције и установљавање владавине права добијају све више на значају.

Институционалне теорије се међусобно разликују по схватањима које перформансе су најзначајније за креирање поверења, као и по томе како се перформансе процењују. У стабилним демократијама, у којима су структура и карактер политичких институција стабилни у дужим временским периодима, институционалне теорије наглашавају значај перформанси јавних политика, а нарочито економске резултате. У зависности од тога да ли постојеће институције производе жељене економске исходе или не, грађани према њима испољавају поверење или неповерење. У младим демократијама, међутим, политички карактер институција може да буде исто толико важан колико и њихови резултати. На пример, у постсоцијалистичким друштвима, где су индивидуалне слободе и владавина права деценијама потискивани, грађани ће

вероватно више вредновати институције које су успешне у борби против корупције и афирмацији грађанских слобода. У овим друштвима, поверење грађана у институције је последица и политичких и економских перформанси. За разлику од ове макро перспективе, микро институционалне теорије указују да евалуација перформанси не рефлектује само агрегатне перформансе државних институција, него и индивидуалне вредности и околности. Појединци који су незапослени или чије је финансијско стање погоршано, а они верују да је то последица одређене државне политике, испољиће мање поверења у државне институције у односу на појединце којима се економски статус побољшава. Такође, разлике у индивидуалним вредностима могу бити релевантне у креирању поверења, у смислу да се може очекивати да појединци којима је слобода на првом месту, пруже подршку демократским институцијама у настајању, упркос економским потешкоћама, док они којима је економски раст приоритет, реагују са мање одушевљења у сличним условима.

ЗАКЉУЧАК

У условима ниског нивоа социјалног капитала као наслеђа педесетогодишњег социјалистичког уређења, за постсоцијалистичке земље је веома важно утврдити да ли је социјални капитал заиста од суштинског значаја за успешну консолидацију демократских и тржишних институција или је у овим земљама примарна институционална трансформација, док ће трансформација вредносних ставова, навика и правила понашања уследити као нус-производ унапређених институционалних перформанси. Песимистичке поруке културолошких теорија које указују да су друштва са традиционалним одсуством цивилне културе осуђена заувек на сиромаштво и институционалну неефикасност не дају много наде постсоцијалистичким земљама, сугеришући да никакве институционалне реформе не могу да креирају подстицаје за акумулацију поверења. Такође, наглашава се упорно опстајање неформалних мрежа, које додатно отежавају кооперацију, економске трансакције и цивилну акцију са појединцима ван круга најближих. Према томе, културолошки приступ предвиђа да ће наслеђено неповерење из социјалистичког периода појачано дугом традицијом ауторитаризма, још дуго опстајати закључано у затвореним неформалним мрежама. Само-обновљиви механизам опстајања неповерења лежи у културној социјализацији путем које се исте норме неповерења и не-цивилности изнова преносе новим генерацијама. Да би се прекинуо овај зачарани круг, неопходно је увођење нових, другачијих норми и образаца понашања. Иако су објашњења културолога била врло корисна за разумевање замки у које може да упадне демократизација бивших социјалистичких друштава, они немају одговор на питање зашто је ипак дошло до одређених промена у понашању грађана ових земаља и помака ка

„цивилнијим“ ставовима и демократским вредностима. Конкретније, пошто они сугеришу да интерперсонално поверење може да се генерализује и доведе до институционалног поверења, они не пружају конкретне одговоре на питања када и зашто до овакве генерализације долази (Beznošova 2006).

Насупрот томе, све чешћи докази да поверење у ствари одражава ефикасност економских и политичких институција уместо да их детерминише захтевају преиспитивање општих модела развијених у демократским друштвима када се примењују у постсоцијалистичком контексту, што пружа основу за настанак алтернативних објашњења процеса акумулације социјалног капитала. Емпиријска тестирања алтернативних праваца утицаја између социјалног капитала и демократије у постсоцијалистичким друштвима скоро једногласно су потврдила релевантност институционалних теорија (Mishler and Rose 2001, 2005; Letki and Evans 2005). Поверење или неповерење у политичке институције у суштини је ендегено и у највећој мери детерминисано политичким и економским перформансама нових демократских институција. Међутим, истраживања указују да се не ради о перформансама на националном нивоу, како сугеришу макро институционалне теорије, већ су ефекти макро политичких и економских перформанси индиректни и испољавају се на микро нивоу, детерминисани индивидуалним перцепцијама тих перформанси. Иако појединци неће занемарити високу инфлацију или системску корупцију, они ће већи значај придавати оном проблему који сматрају значајнијим за њихово индивидуално благостање. Мањак институционалног поверења и подршке новом режиму је производ перцепције грађана о неуспеху институција да се изборе са проблемом корупције и остваривањем економске стабилности и раста. Отуда следи да ће ефикасније функционисање економских и политичких институција ојачати и поверење и политичку подршку, што је значајно, јер подразумева да постсоцијалистичка друштва нису осуђена на пропаст свог свог наслеђа из ауторитарне прошлости, као и да не морају да чекају још неколико генерација да би доживели промене у култури неопходне за развој демократије. Грађани ће почети да испољавају поверење према институцијама и подршку новом режиму оног тренутка када режим докаже да је вредан поверења, тако што ће ефикасно решавати политичке и економске проблеме који су од највећег значаја за грађане.

Литература

- Almond, Gabriel A. and Sidney Verba. 1963. *The civic culture*. Boston: Little, Brown and Co.
- Banfield, Edward. C. 1958. *The moral basis of a backward society*. New York: Free Press.
- Bates, Robert. H. 1988. Contra contractarianism: Some reflections on the new institutionalism. *Politics and society* 16: 387–401.

- Beznosova, Olga. 2006. Social capital in Post-Soviet Russia: Networks, institutions, and culture. Research proposal. *Comparative Canadian workshop Department of political science*, University of British Columbia.
www.politics.ubc.ca/fileadmin/.../beznosova_social_netw_proposal.pdf
- Bianco, William. T. 1994. *Trust: Representatives and constituents*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Boix, Carles and Daniel. N. Posner. 1988. Social capital: Explaining its origins and effects on governmental performance. *British journal of political science* 29: 686–93.
- Braithwaite, Valerie and Margaret Levi. 1998. *Trust and governance*. New York: Russell Sage.
- Brehm, John and Wendy Rahn. 1997. Individual level evidence for the causes and consequences of social capital. *American journal of political science* 41: 888–1023.
- Coleman, James. S. 1990. *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Dahl, Robert. A. 1989. *Democracy and its critics*. New Heaven: Yale University Press.
- Dasgupta, Partha. 1988. Trust as a commodity. In *Trust: Making and breaking cooperative relations*, edited by Diego Gambetta, 49–72. Oxford, UK: Basil Blackwell.
- Eckstein, Harry. 1961. *A theory of stable democracy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Fukuyama, Francis. 1995. *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. London: Hamish Hamilton.
- Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and postmodernization: Cultural, economic and political change in 41 societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Jackman, Robert. W. and Ross A. Miller. 1996. A renaissance of political culture? *American journal of political science* 40:632–59.
- Letki, Natalia and Geoffrey Evans. 2005. Endogenizing social trust: Democratization in East-central Europe. *British journal of political science* 35: 515–29.
- Levi, Margaret. 1996. Social and unsocial capital. *Politics and society* 24: 45–55.
- Lowndes, Vivien and David Wilson. 2001. Social capital and local governance: Exploring the institutional design variable. *Political studies* 49:629–47.
- Mishler, William and Richard Rose. 2001. What are the origins of political trust? Testing institutional and cultural theories in post-communist societies. *Comparative political studies* 34(1):30–62.
- . 2005. What are the political consequences of trust? A test of cultural and institutional theories in Russia. *Comparative political studies* 38(9):1050–78.
- Muller, Edward. N. and Mitchell. A. Seligson. 1994. Civic culture and democracy: The question of causal relationships. *American political science review* 88: 635–52.
- Newton, Kenneth. 1999. Social capital and democracy in modern Europe. In *Social capital and European democracy*, edited by Jan van Deth et al., 3–24. London: Routledge.
- Offe, Claus. 1999. How can we trust our fellow citizens? In *Democracy and Trust*, edited by Mark E. Warren, 42–87. Cambridge: Cambridge University Press.
- Putnam, Robert D., with Leonardi, Robert, and Nanetti, Raffaella Y. 1993. *Making Democracy Work*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, Robert. 2001. *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rothstein Bo and Dietlind Stolle. 2003. Social capital, impartiality and the welfare state: An institutional approach. In *Generating social capital: Civil society and institutions in comparative perspective*, edited by Marc Hooghe and Dietlind Stolle, 191–210. New York: Palgrave.
- Uslaner, Eric. M. 1999. Democracy and social capital. In *Democracy and Trust*, edited by Mark. E. Warren, 121–150. Cambridge: Cambridge University Press.

Uslaner, Eric. M. 2004. Coping and social capital: The informal sector and the democratic transition. *Conference on unlocking human potential: Linking the formal and informal sectors*, Helsinki, Finland.
<http://www.lse.ac.uk/collections/ESOC/Lab/pdf/Uslaner-coping%20and%20social%20capital.pdf>

Marija Džunić, Niš

ALTERNATIVE APPROACHES IN EXAMINING THE LINK BETWEEN SOCIAL CAPITAL AND DEMOCRATIC INSTITUTIONS

Summary

Opposite to opinions that social capital represents a crucial precondition for the development of stable and efficient democratic systems, there are arguments that democracy is the actual determinant of social capital accumulation. Accordingly, a problem of endogeneity is observed when analysing the relation between trust and democracy. Two different approaches are utilised to unfold the sources of trust in the context of its relation to democratic institutions: cultural theories suggest that values and norms of interaction determine the quality and stability of institutions, while institutional theories offer an alternative view that trust is a result of institutional performance, not its source. Testing the relevance of the two approaches could have important implications for the consolidation of new democracies. Both approaches contend that the level of initial trust in democratic institutions is low in postsocialist countries, however, they express different expectations concerning the capability of new institutions to generate sufficient level of trust soon enough to develop into stable consolidated democracies. Testing the relevance of the two approaches for explaining social capital accumulation in postsocialist countries could help clarify current dilemmas about the significance of social capital during the transformation process.

Key Words: trust, social capital, institutions, democratization, transformation